

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА НАПН УКРАЇНИ У 2024 РОЦІ: КЛЮЧОВІ ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Наукова доповідь на загальних зборах НАПН України «Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2024 році та завдання на 2025 рік», 4 квітня 2025 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7118>

ПРОХОРЕНКО

Леся Іванівна

доктор психологічних наук,
професор, член-кореспондент
НАПН України, директор
Інституту спеціальної
педагогіки і психології
Імені Миколи Ярмаченка
НАПН України,
м. Київ, Україна

Анотація. У 2024 р. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України продовжив активну діяльність, спрямовану на вдосконалення освітньої, наукової та практичної підтримки осіб з особливими освітніми потребами. Серед ключових досягнень — оновлення науково-методичних підходів до інклюзивної та спеціальної освіти, створення нових програм і посібників для фахівців, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, а також розвиток цифрових освітніх ресурсів і платформ.

У 2024 р. у межах фундаментальних досліджень уперше: розроблено вітчизняну концепцію нейрологопедії, яка враховує нейропсихологічні та нейрофізіологічні чинники мовленнєвих порушень у дітей і дорослих; досліджено жестові мови у країнах Європи, що охоплює 31 жестову мову в 27 країнах ЄС та ще 4 державах; проведено порівняльний аналіз освітніх систем ЄС та України у сфері інклюзії.

У прикладному напрямі розроблено програми для учнів з порушеннями інтелекту, зору та із тяжкими порушеннями мовлення відповідно до концепції НУШ. Підготовлено матеріали щодо психологічного супроводу дітей з ООП та їхніх родин, у тому числі з порушеннями слуху, в умовах війни.

Важливою віхою стало створення першого термінологічного словника «Спеціальна педагогіка і психологія».

Особлива увага приділялася міждисциплінарним дослідженням у галузі нейропсихології, логопедії, тифлопедагогіки та сурдопедагогіки, що дало змогу впровадити інноваційні підходи у діагностиці та корекції порушень розвитку. Інститут активно співпрацював із міжнародними партнерами, беручи участь у грантових проєктах, конференціях та програмах академічної мобільності.

Окреслено перспективи розвитку на 2025 р., серед яких — розширення науково-дослідної бази, вдосконалення професійної підготовки педагогів спеціальної освіти, впровадження новітніх технологій у навчально-корекційний процес, а також посилення комунікації з громадами, закладами освіти та батьківською спільнотою. Усе це спрямовано на підвищення якості освітніх послуг та забезпечення прав кожної дитини на доступну та якісну освіту.

Ключові слова: спеціальна педагогіка; спеціальна психологія; нейрологопедія; українська жестова мова; інклюзивна освіта; діти з особливими освітніми потребами; психологічний супровід; освітні програми; наукові дослідження; міжкультурна компетентність; термінологічний словник; НУШ.

Повномасштабна війна в Україні призвела до масштабної гуманітарної кризи, яка особливо гостро вплинула на систему освіти, зокрема на забезпечення прав дітей з особливими освітніми по-

потребами (ООП). Переміщення, втрата звичного освітнього середовища, стрес, травматичні події, а також обмежений доступ до спеціальних послуг суттєво ускладнили навчання, розвиток та психоемоційний стан дітей з ООП.

У цих умовах потреба в науково обґрунтованих підходах до організації освіти, психологічної підтримки, адаптації програм і методик з урахуванням кризових обставин стала вкрай актуальною.

Мета — висвітлити основні напрями діяльності Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України у 2024 р., узагальнити ключові наукові досягнення, проаналізувати актуальні виклики у сфері спеціальної та інклюзивної освіти, а також окреслити перспективи подальших досліджень.

Завдання:

1. Представити результати діяльності Інституту у 2024 р.
2. Розкрити участь науковців Інституту в розробленні нормативно-правових документів у галузі освіти.
3. Охарактеризувати здобутки у видавничій, освітній та науково-організаційній діяльності.
4. Виокремити основні проблеми, що постають у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни.
5. Визначити перспективні напрями розвитку та міжнародного співробітництва в галузі спеціальної педагогіки та психології.

Діяльність **Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України** у 2024 р. спрямована на системну підтримку цієї категорії дітей: через розробку корекційно-розвиткових програм, методичних рекомендацій, дослідження нових форм і методів інклюзивного навчання, а також впровадження психологічного супроводу дітей та родин у стані втрати і травми.

Водночас в умовах воєнного часу постала нагальна потреба в адаптації вітчизняного досвіду до європейських практик з урахуванням процесів міграції та інтернаціоналізації освіти. Це зумовлює важливість комплексного вивчення сучасних викликів і розроблення науково-методичних рішень, які забезпечать безперервність та якість освіти дітей з ООП в Україні та за її межами.

У 2024 р. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України продовжив реалізацію стратегічно важливих наукових досліджень у сфері спеціальної освіти, зосереджуючись на розвитку теоретичних засад, розробленні практичних рекомендацій та удо-

сконаленні методик для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП), зокрема в умовах воєнного стану. В межах пріоритетного напрямку «Освіта дітей з особливими освітніми потребами» розпочато виконання трьох фундаментальних та п'яти прикладних досліджень.

У контексті **фундаментальних** досліджень розроблено низку концептуальних підходів та інновацій, спрямованих на розвиток системи освіти в Україні.

Вперше створено вітчизняну концепцію нейропсихології — нового напрямку, що інтегрує нейропсихологічні, нейрофізіологічні й логопедичні знання. Концепція орієнтована на вивчення й корекцію мовленнєвих порушень у дітей та дорослих, враховуючи складні нейрокогнітивні механізми мовлення. На її основі розробляються методики для роботи з дітьми з аутизмом, дитячим церебральним паралічем (ДЦП), дизартрією, афазією, алалією, а також для підтримки ветеранів із посттравматичними ураженнями мозку (Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024а).

Здійснено масштабне вивчення жестових мов Європи — досліджено 31 жестову мову, якою послуговуються громади Глухих у 27 країнах ЄС, а також у Норвегії, Ісландії, Швейцарії та Великій Британії. Результати дослідження лягли в основу рекомендацій Міністерства освіти і науки України щодо мовних стандартів української жестової мови, її термінологічного наповнення, а також спрямовані на вдосконалення практики білінгвальної освіти в інклюзивному просторі (Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024а).

Здійснено порівняльний аналіз систем інклюзивної освіти в Європейському Союзі та Україні. На вибірці 680 дошкільних закладів України з'ясовано, що лише 12 % упроваджують індекс інклюзії, при цьому не всі демонструють системні позитивні зміни. Водночас виявлено виклики щодо підтримки дітей-переселенців у європейських освітніх системах, які не адаптовані до стрімкого зростання кількості учнів з міграційним досвідом. Це вимагає перегляду освітніх стратегій ЄС у бік більшої міжкультурної чутливості та інклюзивності. Зроблено висновки щодо необхідності адаптації програм підвищення кваліфікації педагогів, включення компонентів міжкультурної компетентності, а також організації інклюзивних дитсадків як в Україні, так і за кордоном (Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024а).

У контексті *прикладних* досліджень було розроблено низку корекційно-розвиткових програм для дітей початкової школи із тяжкими мовленнєвими порушеннями, когнітивними розладами та інтелектуальними порушеннями. Ці програми орієнтовані на реалізацію концепції Нової української школи (НУШ), що передбачає індивідуалізований підхід та адаптивні освітні траєкторії (Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024а).

Окремим напрямом стала розробка модельних навчальних програм для учнів 5-11 класів з порушеннями зору та інтелекту, що дають змогу поєднати інклюзивні освітні принципи з реальними можливостями навчання таких здобувачів освіти в умовах загальноосвітніх закладів (Міністерство освіти і науки України, 2024; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024а).

Особливу увагу в 2024 р. Інститут приділив створенню методичних матеріалів з психологічного супроводу дітей із ООП та їхніх родин, які зазнали впливу війни. Матеріали містять рекомендації щодо навчання, розвитку, психологічної стабілізації та підтримки дітей з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату, аутизмом тощо, які перебувають у складних життєвих обставинах. Практичний блок охоплює також особливості комунікації, подолання травматичних переживань, організації безпечного середовища у громадах і навчальних закладах (Кремень (ред.), 2025); Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024а).

Наукова активність і розповсюдження результатів. За звітний період співробітниками Інституту опубліковано 180 наукових праць, зокрема 22 статті у виданнях, індексованих у Scopus і Web of Science, 44 — у фахових вітчизняних наукових журналах, 39 — у міжнародних наукометричних базах та 75 тез конференцій. Всі напрацювання оприлюднено у відкритому доступі через Електронну бібліотеку НАПН України та офіційний сайт Інституту.

Значним внеском у розвиток науково-практичної бази спеціальної педагогіки і спеціальної психології стало видання першого в Україні термінологічного словника «Спеціальна педагогіка і психологія». Це видання сприятиме уніфікації наукової термінології, вдосконаленню освітніх програм та підвищенню фахової культури педагогів, психологів і науковців. Словник доступний онлайн та в друкованому форматі (Інститут

спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024а).

У 2024 р. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України ініціював чотири *нові наукові проекти*, спрямовані на удосконалення освіти і психосоціальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах війни та повоєнного відновлення. Ці дослідження охоплюють міжнародний, всеукраїнський і академічний рівні, що свідчить про високий науковий потенціал Інституту та визнання його досвіду в Україні і за її межами (Кремень, 2025; Swiss National Science Foundation, 2023; Бужинецька, 2024).

Найбільш масштабним і довготривалим серед нових досліджень є міжнародний швейцарсько-український проект «Resilience through Immersive Sensory Environments» (Резилієнтність через іммерсивне сенсорне середовище), який фінансується Швейцарським національним науковим фондом (реєстраційний номер 2023.01/0084) та реалізується у 2023-2028 рр. (Swiss National Science Foundation, 2023).

Мета проекту — вивчити вплив іммерсивних сенсорних середовищ на психофізіологічний стан дітей з ООП, зокрема тих, хто зазнав травматичних наслідків війни. Сенсорна інтеграція у спеціальній педагогіці вже тривалий час визнається ефективною у роботі з дітьми з порушеннями розвитку, але саме у цьому проекті акцент робиться на поєднанні сенсорних стимулів з урахуванням психологічного та культурного контексту українських дітей.

Розробляються різноманітні активності, які мають не лише компенсувати когнітивні та емоційні деформації, а й сприяти відновленню психологічної рівноваги, соціальній адаптації та формуванню стресостійкості. У центрі уваги — створення індивідуалізованих сенсорних маршрутів, які допомагають дітям долати тривожність, гіперзбудливість або апатію.

Очікувані результати проекту вміщують:

- наукове обґрунтування впливу сенсорного середовища на стани дітей з травматичним досвідом;
- створення протоколів інтервенцій;
- практичні рекомендації для педагогів і психологів, які працюють з дітьми з ООП в умовах війни та післявоєнного відновлення.

У 2024 р. розпочато всеукраїнський інноваційний проект «Організаційно-методичні умови діяльності інклюзивно-ресурсних центрів в періоді

війни та повоєнного відродження» (2023–2028 рр.), який досліджує трансформацію діяльність ІРЦ в умовах воєнної агресії та шляхи ефективної побудови механізмів їхньої роботи у період повоєнного відродження, адже інклюзивно-ресурсні центри у воєнний час стали ключовими ланками у системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами (Кремень (ред.), 2025).

Проект спрямований на:

- аналіз змін у функціонуванні ІРЦ під час активних бойових дій та внутрішньої міграції населення;
- вивчення моделей дистанційного супроводу дітей з ООП;
- створення методичних матеріалів щодо роботи з родинами, які втратили житло або близьких;
- напрацювання індикаторів стійкості освітньої системи в умовах криз.

Особливу увагу приділено налагодженню міжсекторальної взаємодії ІРЦ із соціальними службами, медичними закладами та освітніми інституціями.

В умовах війни значна кількість дітей з порушеннями слуху та зору опинилася у ситуаціях дистанційного або змішаного навчання, а також — внутрішнього переміщення, що вимагає гнучких рішень щодо освітнього простору. У цьому контексті запущено ще один всеукраїнський проект, що передбачає розроблення навчально-методичного забезпечення та адаптацію навчального середовища «Психолого-педагогічне забезпечення якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами в умовах інноваційних моделей надання їм освітніх послуг» (2024–2026 рр.).

У межах проекту:

- моделюються інноваційні підходи до організації освітнього процесу з урахуванням сенсорних порушень;
- розробляються білінгвальні та мультимодальні стратегії навчання (наприклад, поєднання української мови, жестової мови та візуальних засобів);
- укладаються дидактичні матеріали, які можна застосовувати як в очному, так і в дистанційному форматі;
- здійснюється апробація адаптивних інтерфейсів для учнів з порушеннями зору, що дає змогу зменшити когнітивне навантаження.

У фокусі — створення інклюзивного освітнього простору, що відповідає викликам часу та забезпечує гідну освіту всім дітям, незалежно від місця проживання чи стану здоров'я (Кабінет Міністрів України, 2021).

Продовжується *третій етап всеукраїнського експерименту* «Організаційно-методичні умови компенсаторно-абілітаційного навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня в закладах освіти» (2021–2026 рр.), спрямованого на створення інноваційної моделі навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку помірного та важкого ступеня. Цей експеримент має велике значення для оновлення спеціальної освіти, адже більшість існуючих програм раніше не враховували потреби таких учнів у повному обсязі (Кремень (ред.), 2025).

Результатом експерименту стало:

- створення нових навчальних програм, які ґрунтуються на принципах життєвої компетентності та доступності;
- видання підручників і посібників, адаптованих до інтелектуальних можливостей учнів;
- впровадження індивідуалізованого підходу у плануванні навчального маршруту кожної дитини;
- інтеграція підготовки до самостійного життя як складової освітнього процесу.

Ця модель уже апробується у низці спеціальних закладів й показує позитивну динаміку у соціалізації та формуванні базових побутових навичок у дітей.

Досягнення молодих науковців. У 2024 р. голова Ради молодих вчених Інституту Ксенія Бужинецька здобула перемогу в конкурсі проєктів наукових досліджень для підтримки молодих вчених, які працюють (навчаються) в установах НАПН України. Її дослідження «Психологічна допомога родинам дітей з особливими потребами в період війни» стало основою для розроблення методичних рекомендацій, які вже застосовуються в ІРЦ, школах, дитячих садках та центрах психосоціальної підтримки (Бужинецька, 2024). У контексті цього проєкту розроблено:

- адаптовані методи психологічної допомоги, що враховують травматичний досвід, втрати, розлуку з родичами, переїзд у нові громади;
- програми роботи з батьками щодо подолання емоційного вигорання;
- рекомендації щодо ведення групових та індивідуальних консультацій у воєнний час.

Ця робота є не лише вагомим науковим досягненням, але й практичним внеском у підтримку стійкості українських родин, які виховують дітей з ООП.

Поряд з цим, у 2024 р. *у межах Програми спільної діяльності Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних*

наук України науковці Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України продовжили активну участь у нормативно-правовому забезпеченні трансформацій освітньої галузі, зокрема в контексті розбудови інклюзивної, спеціальної та безбар'єрної освіти. Дослідники Інституту не лише надавали експертну підтримку під час опрацювання ключових документів, а й формували нові концептуальні засади, які стали базою для реформування освіти дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах війни та післявоєнного відновлення (Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024b; Національна академія педагогічних наук України, 2024; Інформаційно-аналітичний бюлетень..., 2024).

Науковці Інституту увійшли до складу робочих груп, які працювали над *формуванням законодавчих і стратегічних документів*, що стосуються усіх рівнів освіти — від дошкільного до загальносереднього з урахуванням потреб дітей з порушеннями розвитку. Упродовж 2024 р. за участі фахівців Інституту було підготовлено або оновлено низку ключових нормативних актів:

1. Закон України «Про дошкільну освіту» (нова редакція) — із урахуванням принципів інклюзії, доступності, індивідуалізації освітнього процесу та інтеграції спеціальних послуг у звичайне освітнє середовище (Закон України, 2024).

2. Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання — системний документ, який визначає вектори розвитку інклюзивної освіти в Україні до 2030 р. Стратегія орієнтована на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх категорій здобувачів, незалежно від їхніх функціональних можливостей, та передбачає підвищення кваліфікації педагогів, розбудову інфраструктури та розширення спеціальних послуг у ЗЗСО (Кремень, ред., 2025).

3. Концепцію трансформації спеціальної освіти — науково обґрунтована модель, що передбачає поступову інтеграцію спеціальної освіти в загальноосвітній простір, розвиток гнучких освітніх маршрутів для учнів з порушеннями розвитку, зміцнення ресурсного потенціалу спеціальних шкіл та створення умов для навчання дітей з ООП у максимально наближеному до дому середовищі. До Концепції також було розроблено операційний план її реалізації, що містить конкретні індикатори, терміни та відповідальних виконавців (Кремень (ред.), 2025); Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН

України, 2024a).

4. Положення про спеціальні класи у закладах загальної середньої освіти — документ, що унормовує діяльність спеціальних класів для дітей з різними нозологіями, забезпечує правову визначеність та враховує потребу в індивідуалізації навчання, а також у підтримці з боку асистентів вчителя, логопедів, психологів та інших фахівців (Кремень (ред.), 2025).

5. Положення про логопедичні пункти та Концепція надання логопедичних послуг у системі освіти — визначають роль і функції логопедичних служб у закладах освіти, зокрема в контексті раннього втручання, систематичного супроводу дітей з мовленнєвими порушеннями та їхньої інтеграції в освітнє середовище (Кремень (ред.), 2025).

6. Положення про асистента вчителя — оновлено з метою чіткого регламентування функціональних обов'язків, підготовки, атестації та взаємодії асистента з іншими учасниками освітнього процесу (Кремень (ред.), 2025).

7. Положення про спеціальний дитячий садок та Порядок утворення й функціонування спеціальних груп у закладах дошкільної освіти — покликане забезпечити права дітей з порушеннями психофізичного розвитку на дошкільну освіту з урахуванням індивідуальних потреб і створенням сприятливого, безпечного та корекційно-розвивального середовища (Кремень, ред., 2025).

Окремим важливим напрямом діяльності Інституту у 2024 р. стало оперативне реагування на запити Міністерства освіти і науки України щодо *надання фахової аналітики та наукового супроводу реформ* у сфері освіти. За запитом МОН України науковці Інституту підготували:

- аналітичні матеріали щодо запровадження безбар'єрності освітніх послуг у закладах дошкільної та загальної середньої освіти. У фокусі цього документа — механізми виявлення бар'єрів у доступі до навчання для дітей з ООП, шляхи їх усунення, а також опис компонентів інклюзивної інфраструктури (архітектурна доступність, цифрова інклюзія, інклюзивний контент, комунікативна підтримка тощо) (Інформаційно-аналітичний бюлетень..., 2024);

- інформаційно-аналітичний бюлетень «МКФ-ДП для створення безбар'єрного освітнього середовища», що є прикладом практичного застосування Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (МКФ-ДП). Бюлетень орієнтує педагогів і керівників закладів освіти на комплексний підхід

до оцінювання потреб дитини і адаптації навчального середовища відповідно до її функціональних можливостей (Інформаційно-аналітичний бюлетень..., 2024).

Ці матеріали вже використовуються як методичні інструменти для педагогічної спільноти, а також стали основою для розроблення подальших нормативних актів у сфері інклюзивної та спеціальної освіти.

Розроблено освітній контент для дітей з ООП: підручники та програми, які вже впроваджено у практику закладів освіти, зокрема: 12 модельних навчальних програм для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, орієнтованих на здобуття базових життєвих компетентностей, соціалізацію та формування комунікативних навичок; 16 підручників для дітей з різними нозологіями (порушеннями інтелекту, слуху, зору), які отримали Гриф МОН України та використовуються у спеціальних школах і навчально-реабілітаційних центрах.

Підручники створено з урахуванням таких принципів: візуальна доступність (великі шрифти, кольорове виділення, ілюстрації); адаптація змісту до рівня пізнавального розвитку; використання жестової мови, піктограм, альтернативних комунікативних засобів; практико-орієнтована подача матеріалу.

Апробація цих матеріалів у спеціальних закладах свідчить про їхню ефективність у підвищенні мотивації до навчання, покращенні рівня розуміння навчального матеріалу та соціальній інтеграції учнів.

У 2024 р. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України продовжив системну наукову діяльність, спрямовану на розвиток спеціальної освіти, корекційної педагогіки та спеціальної психології. Важливими складовими цієї діяльності є *видавнича, освітня та науково-організаційна робота*.

Зокрема, при Інституті успішно функціонують два фахові наукові видання, які внесено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б»: журнал «Особлива дитина: навчання та виховання» (Журнал «Особлива дитина: навчання та виховання», 2024), збірник наукових праць «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови» (Збірник наукових праць «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови», 2024).

Обидва видання охоплюють актуальні проблеми освіти, розвитку й соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Вони є платформою

для публікації результатів фундаментальних і прикладних досліджень у галузі спеціальної освіти (016) та психології (053), сприяють науковому обміну, трансляції інноваційного досвіду та розширенню наукових дискусій у фаховому середовищі.

З метою забезпечення якісної наукової підготовки кадрів вищої кваліфікації при Інституті діють дві спеціалізовані вчені ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальностями «Корекційна педагогіка» та «Спеціальна психологія» та разові спеціалізовані вчені ради для здобуття наукового ступеня доктора філософії, які створюються відповідно до вимог МОН України.

На кінець 2024 р. в аспірантурі Інституту навчається 36 здобувачів наукового ступеня, серед яких 2 особи — у докторантурі (на умовах контракту), що свідчить про сталість освітньо-наукової традиції Інституту як провідного центру підготовки науковців у галузі спеціальної педагогіки та психології.

Упродовж 2024 р. Інститут виступив організатором і співорганізатором 32 масових науково-практичних заходів, серед яких — фахові семінари, круглі столи, вебінари, всеукраїнські та міжнародні конференції. Центральною подією року став X Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогіки та психології «Безбар'єрність в освіті осіб з особливими потребами: досвід та інновації», який об'єднав провідних вчених, освітян, практиків та представників громадських організацій України та зарубіжжя задля обговорення викликів і перспектив розвитку освіти для осіб з особливими потребами в умовах соціальних трансформацій (Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024а).

Зазначена діяльність свідчить про активну наукову, видавничу, просвітницьку та організаційну роботу Інституту, що сприяє формуванню сучасного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами та професійному зростанню фахівців у цій галузі.

Окреслюючи ключові виклики, що постають перед системою освіти осіб з особливими освітніми потребами в умовах війни, варто виокремити *кілька найактуальніших проблем, які потребують невідкладної уваги* з боку науковців, освітян, управлінців та міжнародних партнерів.

Однією з головних проблем залишається *недостатній рівень підготовки фахівців у закладах вищої освіти (ЗВО) до роботи з дітьми з ООП*. Зокрема, спостерігається дефіцит кваліфікованих

тифлопедагогів, сурдопедагогів, логопедів, психологів, які здатні професійно супроводжувати освітній процес в умовах інклюзії. Багато освітніх програм ЗВО не відповідають сучасним викликам і не враховують міждисциплінарного підходу, зокрема — знань у сфері нейропсихології, педагогіки травми, роботи з дітьми, які пережили втрату, стрес або депортацію.

Іншою важливою проблемою є *недостатня методична база для організації дистанційного або змішаного навчання* в спеціальних і інклюзивних освітніх закладах. У періоди загострення безпекової ситуації освітній процес часто переходить в онлайн-формат, утім діти з ООП, зокрема з порушеннями слуху, зору, інтелекту чи розладами аутистичного спектра аутизму, вимагають спеціальних підходів, адаптованих інструментів і матеріалів, яких критично бракує в українському освітньому просторі.

В умовах повномасштабної війни сотні тисяч українських дітей стали вимушено переселенцями або біженцями. Для них характерними є високі рівні тривожності, відчуття втрати звичного середовища, родинних і дружніх зв'язків, що призводить до поглиблення соціальної ізоляції. На сьогодні бракує науково обґрунтованих методик, спрямованих на психосоціальну адаптацію та підтримку таких дітей у навчальних закладах, як в Україні, так і за кордоном.

Проблема *забезпечення безбар'єрного доступу до освіти і послуг для військовослужбовців, ветеранів і їхніх родин*, які потребують спеціальної підтримки, зокрема внаслідок поранень, ПТСР, втрати слуху або зору, також стоїть надзвичайно гостро. Необхідно залучати громади, медичні та соціальні служби до формування цілісної системи реабілітації та освітньої інтеграції ветеранів через міжвідомчу взаємодію.

Відсутність системних навчально-методичних матеріалів для закладів професійної (професійно-технічної) освіти та вищої освіти унеможливорює ефективне навчання молоді з інвалідністю. Це гальмує професійну підготовку осіб з ООП і їхню інтеграцію в ринок праці. Також бракує навчально-корекційних програм, адаптованих під різновікові категорії школярів і студентів.

У контексті реформування освіти за Концепцією НУШ *важливо створити нове покоління навчальних і корекційних програм, підручників, посібників*, які б відповідали потребам учнів з ООП — як у початковій, так і в базовій та старшій школі. Така робота має ґрунтуватися на сучасних міжна-

родних підходах, зокрема на принципах універсального дизайну в освіті (Universal Design for Learning — UDL).

Підвищення якості спеціальної та інклюзивної освіти неможливе без активної *участі України у міжнародних проєктах і дослідженнях*, які б дали змогу здійснювати порівняльний аналіз, впроваджувати інновації, обмінюватися досвідом з країнами ЄС та світу. На сьогодні існує обмежена кількість українських експериментальних майданчиків у межах європейських проєктів, тому одним із пріоритетів є створення міжнародних консорціумів із залученням міжнародних стейкхолдерів: науковців, фондів, правозахисників, асоціацій осіб з інвалідністю.

Наведені проблеми є системними і вимагають комплексного підходу на державному рівні. Розв'язання цих викликів можливе через: перегляд підготовки педагогічних кадрів; розширення дослідницької та експериментальної бази; створення адаптованих методичних матеріалів; активне залучення міжнародної підтримки; інтеграцію принципів безбар'єрності та справедливості в освіті на всіх рівнях.

Водночас, науковці Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України вже працюють над окремими аспектами цих проблем, що засвідчено новими проєктами, публікаціями, участю в розробленні державних стратегій і моделей інклюзивного навчання.

Висновки та перспективи. Діяльність Інституту у 2024 р. засвідчує системний, інноваційний і комплексний підхід до вирішення завдань освіти дітей з ООП в умовах глибоких соціальних трансформацій і війни. У фокусі уваги залишаються не лише діти в Україні, але й українські переселенці за кордоном, чиї освітні права потребують захисту й забезпечення. Подальший розвиток досліджень, впровадження результатів у практику, міжнародна співпраця, цифровізація ресурсів та підвищення кваліфікації фахівців є визначальними векторами подальшої діяльності Інституту.

Відтак, перспективи подальших досліджень та розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України у 2025 і наступних роках зосереджуються на кількох ключових напрямках, що сприятимуть не лише вдосконаленню наукової роботи, а й інтеграції українських досліджень у міжнародний науковий контекст. Серед основних перспектив визначено такі.

Поглиблення співпраці з іншими установами

НАПН України, які займаються дослідженнями в сферах, що є суміжними з проблематикою Інституту, зокрема у сфері соціальної інклюзії. Ця співпраця дозволить синтезувати нові знання та розробляти інноваційні підходи до освіти осіб з особливими потребами в контексті змінюваного соціокультурного середовища.

Важливим кроком на шляху до подальшого розвитку є розроблення спільних міжнародних проєктів з науковими установами, зокрема в рамках таких відомих програм, як ЕРАЗМУС+ і Національний фонд досліджень України (НФДУ). Залучення до міжнародних наукових програм сприятиме інтеграції українських наукових результатів у глобальний контекст, підвищенню кваліфікації українських дослідників та створенню платформ для обміну досвідом і технологіями в сфері спеціальної педагогіки та психології.

Інститут також ставить за мету активну участь молодих вчених у міжнародних та вітчизняних програмах академічної мобільності. Це надасть можливість українським дослідникам здобувати нові знання, методики та досвід, працюючи в провідних закладах світу. Водночас, такі програми сприятимуть зміцненню професійних зв'язків та поширенню ідей щодо розвитку інклюзивної освіти серед міжнародної наукової спільноти.

Однією з ключових перспектив є підготовка та забезпечення включення періодичних наукових видань Інституту до міжнародних наукових баз даних, зокрема Scopus та Web of Science. Це не лише підвищить рівень академічної репутації Інституту, але й дасть змогу значно розширити доступ до українських наукових досліджень на світовій арені, що є важливим для інтеграції в міжнародну наукову спільноту.

Розвиток наукових шкіл Інституту є одним із стратегічних напрямів, що дасть змогу зосередити зусилля на дослідженнях у вузьких, але актуальних темах, таких як нейрологопедія, інклюзія дітей з порушеннями слуху та зору, психологічна допомога родинам тощо. Залучення молодих учених до роботи в таких школах створить міцну наукову базу для розвитку інклюзивної освіти та спеціальної психології.

Крім того, Інститут продовжить активно працювати над вдосконаленням методичних та навчальних матеріалів, їх інтеграцією в контексті онлайн-платформ, а також сприяти розвитку міждисциплінарних досліджень у сфері спеціальної педагогіки та психології.

Перспективними є також розроблення нових

курсів, семінарів та тренінгів для вчителів та психологів, що допоможуть їм адаптувати свої підходи до інклюзивного навчання та психосоціальної підтримки дітей з ООП.

Таким чином, перспективи Інституту полягають у поглибленій співпраці на національному та міжнародному рівнях, розвитку сучасних наукових шкіл, забезпеченні академічної мобільності та інтеграції українських досліджень у глобальну наукову спільноту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бужинецька, К. (2024). *Психологічна допомога родинам дітей з особливими потребами в період війни: методичні рекомендації*. Київ: ІСПП НАПН України. Журнал «Особлива дитина: навчання та виховання». (2024). Київ: ІСПП НАПН України. https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child
- Збірник наукових праць «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови». (2024). Київ: ІСПП НАПН України. <https://spp.org.ua/index.php/journal>
- Закон України «Про дошкільну освіту». (2024, 6 червня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.
- Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. (2024а). *Річний звіт про наукову та організаційну діяльність за 2024 рік*. Київ: ІСПП НАПН України.
- Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. (2024б). *Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання та Концепція трансформації спеціальної освіти*. Київ: ІСПП.
- Інформаційно-аналітичний бюлетень «МКФ-ДП для створення безбар'єрного освітнього середовища». (2024). Київ: ІСПП НАПН України.
- Кабінет Міністрів України. (2021, 15 вересня). *Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти* (957). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-p>
- Кремень, В.Г. (2025). Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2024 році та завдання на 2025 рік : Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 4 квітня 2025 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 7(1), 1-19. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7115>
- Кремень, В.Г. (ред.) (2025). Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2024 р. Частина II. Київ: НАПН України, 466с. <https://doi.org/10.37472/zvit2024-2>
- Національна академія педагогічних наук України (2024). *Програма спільної діяльності МОН України та НАПН України на 2024-2026 роки*. https://naps.gov.ua/uploads/files/sod/2024/mon-naps_2024-2026.pdf
- Swiss National Science Foundation. (2023). *Project 2023.01/0084 "Resilience through Immersive Sensory Environments"*. Bern, Switzerland.

ACTIVITIES OF THE MYKOLA YARMACHENKO INSTITUTE OF SPECIAL PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY OF THE NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE IN 2024: KEY ACHIEVEMENTS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Lesia Prokhorenko

DSc in Psychology, Professor, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Director, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *In 2024, the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine continued its active work aimed at enhancing educational, scientific, and practical support for individuals with special educational needs. Among the key achievements are the modernization of scientific and methodological approaches to inclusive and special education, the development of new programs and manuals for specialists working with children with special educational needs, as well as the advancement of digital educational resources and platforms.*

In 2024, within the framework of fundamental research, the Institute implemented several groundbreaking initiatives for the first time: a national concept of neurospeech therapy was developed, taking into account neuropsychological and neurophysiological factors affecting speech disorders in children and adults; a comprehensive study of sign languages in Europe was conducted, covering 31 sign languages in 27 EU countries and 4 other countries; a comparative analysis of the education systems of the EU and Ukraine in the context of inclusion was completed.

In the applied area, the Institute developed educational programs for students with intellectual disabilities, visual impairments, and severe speech disorders, aligned with the New Ukrainian School (NUS) concept. Materials were prepared to support the psychological assistance of children with special educational needs and their families, including those with hearing impairments, particularly under the conditions of war.

A significant milestone was the creation of the first Terminological Dictionary of Special Pedagogy and Psychology.

Special attention was given to interdisciplinary research in neuropsychology, speech therapy, typhlopedagogy, and surdopedagogy, which made it possible to introduce innovative approaches in the diagnosis and correction of developmental disorders. The Institute actively collaborated with international partners through participation in grant-funded projects, conferences, and academic mobility programs.

The development prospects for 2025 have been outlined, including expanding the research base, improving the professional training of special education teachers, introducing cutting-edge technologies into the educational and correctional process, and strengthening communication with communities, educational institutions, and parent associations. All these efforts are aimed at improving the quality of educational services and ensuring every child's right to accessible and high-quality education.

Keywords: *special pedagogy; special psychology; neurospeech therapy; Ukrainian Sign Language; inclusive education; children with special educational needs; psychological support; educational programs; scientific research; intercultural competence; terminological dictionary; New Ukrainian School (NUS).*

Дата публікації: 5 травня 2025 р.